

Гуцько П.М., Вінниченко О.Е.

Національний музей-садиба М.І.Пирогова (вул. Пирогова, 155, м.Вінниця, 21008, Україна)

М.К.ДАЛЬ - УЧАСНИК ПЕРШОГО РЕБАЛЬЗАМУВАННЯ ТІЛА М.І.ПИРОГОВА

Рис. 1. Даль М.К.

Понад 65 років минуло з того дня, як для відвідувачів розчинились двері музею-садиби Миколи Івановича Пирогова - чудової пам'ятки історії та культури що на Вінниччині. Її створення стало вінцем наполегливої і самовідданої праці багатьох людей - медиків, істориків, військовослужбовців, громадських діячів - всіх, кому дорога пам'ять про видатну людину та відомого вченого.

Одним із послідовників та великих шанувальників М.І.Пирогова був Заслужений діяч науки УРСР, доктор медичних наук професор Михайло Костянтинівич Даль (рис. 1). Ще в далекі студентські роки він пройнявся великою любов'ю до "батька вітчизняної хірургії", але чи міг він навіть подумати тоді, що 1945 року ввійде до складу групи вчених, яким буде довірено вперше провести унікальні роботи з ревальзамування тіла М.І.Пирогова, через 64 роки після його смерті.

В архіві Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л.Шупика в м.Києві зберігаються документи особової справи М.К.Даля, які свідчать про те, що він народився 18 березня 1901 року в м.Уфі в родині "агронома, наукового співробітника, в подальшому професора приватної зоотехніки". Батько Михайла Костянтинівича був удостоєний почесного звання

"Персональний пенсіонер" та "Герой праці" [Особова справа М.К.Даля, арк.5].

1926 року М.К.Даль закінчив медичний факультет Казанського університету і після служби у лавах Червоної Армії в м.Севастополі був обраний та затверджений асистентом кафедри патологічної анатомії Кубанського медичного інституту в м.Краснодарі. Тут йому пощастило працювати з видатними вченими: мікробіологом-патологоанатомом професором Г.С.Кулешею та Заслуженим діячем науки РРФСР професором І.Г.Савченком, відомим мікробіологом, бактеріологом та імунологом. Одночасно М.К.Даль займався прозекторською справою у Північно-Кавказькому туберкульозному інституті та 1-й міській лікарні.

З 1932 року подальша наукова діяльність молодого вченого відбувалась у м.Ленінграді. Протягом 13 років він послідовно займав посади асистента, доцента, професора кафедри патологічної анатомії Ленінградського інституту удосконалення лікарів ім.С.М.Кірова, а 1942 року очолив її діяльність. Одночасно до 1935 року М.К.Даль працював науковим співробітником експериментально-біологічної лабораторії Ленінградського інституту організації економіки та охорони праці, де в основному займався експериментальним пневмокозіозом, і майже десять років завідував патолого-анатомічним відділенням Ленінградського науково-дослідного інституту хвороб вуха, носа, горла та мови (наук. керівник Заслужений діяч науки РРФСР В.І.Воячек). Ним проводилась велика прозекторська робота: 1932-1933 рр. у Ленінградському центральному акушерсько-гінекологічному інституті; 1932-1945 рр. у міській лікарні ім. В.В.Куйбишева (колишня Маріїнська лікарня). Протягом ряду років він був консультантом-патологоанатомом Вітамінного інституту, НДІ епідеміології та мікробіології ім.Пастера та Ленінградського інституту хірургічного туберкульозу. 1938 року М.К.Даль захистив докторську дисертацію "Про зміни легенів при пилових захворюваннях", а 1940 року йому було присвоєно учене звання професора.

Під час Великої Вітчизняної війни Михайло Костянтинівич залишався в м.Ленінграді. У трагічні дні облоги міста йому довелося сумістити в собі дві особи: цивільну та військову. Продовжуючи займатись педагогічною і прозекторською діяльністю, здійснюючи велику роботу у районному і міському відділах охорони здоров'я, одночасно 1941 року він очолив патологоанатомічне відділення фронтового евакуаційного пункту, де "протягом усієї своєї служби в госпіталі, виявив себе ретельним, ініціативним та вольовим військово-санітарним начальником і керівником дуже відповідальної роботи. Багато енергії та сил доклав для організації на-

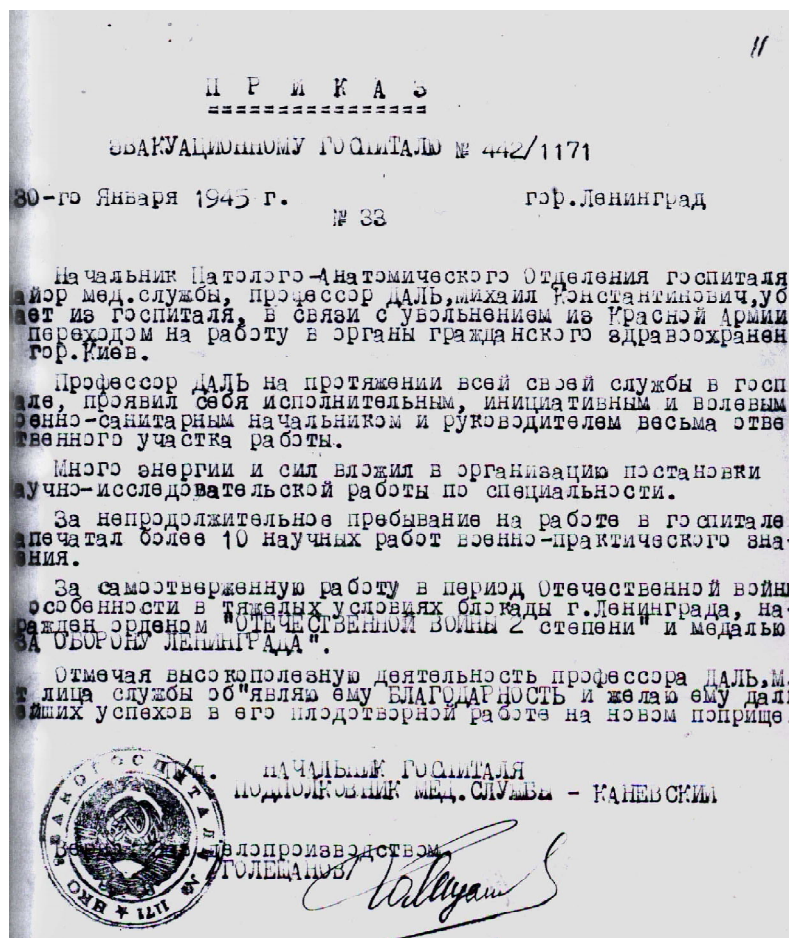

Рис. 2. Наказ по евакуаційному госпіталю № 442/1171 у м.Ленінграді від 30 січня 1945 року №33 про службу майора медичної служби професора М.К.Даля.

уково-дослідницької діяльності" (рис. 2) [Наказ від 30 січня 1945 року № 33...].

Велика увага Військово-санітарного управління фронту в цей період приділялась дослідженням патології хвороб, які розвинулись внаслідок голоду. Неодноразово це питання обговорювалось на наукових конференціях, яких протягом повної облоги міста було проведено близько тисячі [Гладких, 1985].

Доповіді та наукові праці М.К.Даля стосувались патологоанатомічних досліджень аліментарної дистрофії, туберкульозних плевритів, хвороби Вейля, лептоспірозої жовтухи, вогнепальних поранень грудинної клітини, а також гістоморфологічних досліджень желез внутрішньої секреції при гіпертонічній хворобі, грануляційної тканини після вогнепальних поранень, експериментальної лептоспірозої жовтухи та ін. [Особова справа. ..., арк. 63-64]. За період війни ним було опубліковано 12 праць (дві - у співавторстві).

В наслідок роботи, здійсненої командуванням та медичним складом, вже з другої половини 1942 року протікання туберкульозу прийняло більш доброякісний характер. Кількість відкритих форм цієї хвороби з 80%

зменшилось до 60%, а кількість важкохворих, яка досягала раніше 67% - до 18%. Значно зменшився відсоток хворих на туберкульоз, які одночасно страждали на аліментарну дистрофію (3,5 замість 83) та цингу (0,8 замість 22). Летальність зменшилась порівняно з весною 1942 року у 6,5 разів. На кінець грудня в одинадцяти госпіталах були створені спеціальні палати для військових з гіпертонічною хворобою [Гладких, 1985].

За самовіддану працю у воєнні роки та досягнуті успіхи М.К.Даль був нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня, медалями: "За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.", "За оборону Ленінграда", "За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр." [Особова справа..., арк. 4 зв.].

У січні 1945 року Київський інститут удосконалення лікарів запросив Михайла Костянтиновича для завідування кафедрою патологічної анатомії. Теплі побажання успіхів у подальшій діяльності та слова глибокої вдячності за багаторічну сумлінну працю висловлені у розпорядженні від 27 січня 1945 року №8 по Державному Ордену Леніна Інституту удосконалення лікарів ім.С.М.Кірова м.Ленінграда, "де ним було навчено багато сотень лікарів та десятки аспірантів і асистентів, де ним виконані наукові дослідження, які здобули йому широку наукову відомість" [Особова справа..., арк. 10].

На новому місці у нелегких умовах ще воєнного часу вчений досить скоро організував кафедру патологічної анатомії з патолого-гістологічними лабораторіями та доклав багато зусиль для організації навчального процесу і кваліфікованої підготовки патологоанатомів для Української РСР та інших союзних республік [Особова справа..., арк. 59]. Одночасно він очолив прозекторську роботу у Київській обласній клінічній лікарні.

Широка ерудиція та глибокі знання М.К.Даля визначили його призначення в травні 1945 року на посаду головного патологоанатома Народного Комісаріату Охорони здоров'я УРСР (надалі Міністерства охорони здоров'я УРСР). Великою заслугою вченого стала організація чіткої системи патологоанатомічної служби в Україні у післявоєнний період.

За багаторічну, безперервну, сумлінну працю та успішну роботу в області науки, підготовки науково-педагогічних кадрів та практичних лікарів професор М.К.Даль 1950 року був представлений до нагородження Орденом Трудового Червоного Прапора [Витяг з рішення виконкому...], а 1951 року удостоєний почесного звання "Заслужений діяч науки УРСР" [Особова справа..., арк. 20].

Рис. 3. Проф. М.К.Даль (зліва), проф. М.С.Коломійченко, проф. В.Д.Братусь з дружинами.

Основні дослідження вченого були присвячені експериментальному вивченню пилових захворювань, патологічної анатомії захворювань вуха, горла та носа, інфекційних захворювань, гіпертонічної хвороби, хвороб воєнного часу, а також історії медицини та питань організації та покращення прозекторської роботи у лікувальних закладах.

Ним "написано близько 130 наукових робіт, у т. ч. 5 монографій. Під керівництвом професора Даля М.К. захистили дисертації на здобуття ученого ступеня кандидата та доктора медичних наук 128 лікарів" [Особова справа..., арк. 59].

Серед них відомий хірург нашого часу, член-кореспондент Академії медичних наук і Національної академії наук України, Заслужений діяч науки України професор Василь Дмитрович Братусь (рис. 3): "При першій зустрічі він [М.К.Даль - авт.] швидко зрозумів, чого мені не вистачає, і за якихось 15-20 хвилин зробив для мене те,

про що сам би я ніколи не здогадався. ...Оскільки дисертація називалася: "Клініко-морфологічні дослідження особливостей гостро кровоточивих виразок", найбільше часу він приділяв мені, щоб продемонструвати мікроскопічні зміни в різних тканинах, а також у артеріях, венах і капілярах кратера виразки. Зрозуміло, що коли через 14 років я писав докторську дисертацію, мені вже не були потрібні такі поради вчителя, але почуття глибокої вдячності йому, а пізніше і дружба з М.К.Далем та його дружиною залишились на все життя" [Братусь, 2007].

Прихильну увагу та вплив професора Михайла Костянтиновича Даля відчувала в період навчання в аспірантурі Київського державного інституту удосконалення лікарів і юна дебютантка патологічної фізіології, в майбутньому академік НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України Зоя Андріївна Бутенко [Виленський, 2011]. Учні М.К.Даля з успіхом очолили діяльність кафедр патологічної анатомії багатьох Вищих медичних навчальних закладів країни.

Відомий М.К.Даль і як громадський діяч. Протягом багатьох років він був членом президіумів: Ученої ради Міністерства охорони здоров'я УРСР, товариства Київських патологоанатомів та Всесоюзного товариства патологоанатомів, а 1966 року був обраний почесним членом останнього. М.К.Даль також виконував обов'язки голови клініко-патологічних конференцій Київської обласної клінічної лікарні та замісника голови Київського товариства істориків медицини. Він входив до складу редакційних колегій та редакційних рад чотирьох медичних журналів: "Врачебное дело", "Клиническая медицина", "Архив патологии", "Журнал болезней уха, горла и носа". 1970 року ним був проведений перший з'їзд патологоанатомів Української РСР.

Теплі та ділові стосунки пов'язували Михайла Кос-

Рис. 4. Наукова конференція, присвячена 150-річчю від дня народження М.І.Пирогова, м.Вінниця. На фото зліва направо: проф. І.М.Гребченко (Вінниця), д.мед.н. М.В.Даниленко (Вінниця), дійсний член АМН СРСР І.Д.Страшун (Москва), науковий працівник Г.Г.Залеська (Ленінград), зав. кафедрою мед. інституту А.К.Руденко (Сталіно), проф. Л.Г.Лекарев (Вінниця), проф. М.К.Даль (Київ), член-кор. АМН СРСР Б.В.Огнев (Москва), член-кор. АМН СРСР О.М.Максименков (Ленінград), проф. Ф.Р.Богданов (Київ).

тянтиновича з музеєм, створеним в садибі видатного вченого М.І.Пирогова. З 1945 року він активно сприяв увічненню пам'яті знаменитого хірурга та збереженню його набальзамованого тіла. Ним, у співпраці з відомими вченими професорами Р.Д.Синельниковим, М.С.Спіровим, Г.Л.Дерманом, були здійснені роботи, вперше у науковій практиці, які дозволили відновити зовнішній вигляд тіла М.І.Пирогова та значно призупинити процес розпаду його тканин після довготривалого збереження у несприятливих умовах.

1947 року Михайло Костянтинівич був призначений головою Пироговської комісії МОЗ УРСР [Особова справа ... , арк. 60]. Він здійснював організацію багатьох заходів, пов'язаних з іменем видатного вченого і хірурга, в різних містах України: проведення наукових конференцій та ювілейних урочистостей (рис. 4), відзначення пам'ятних пироговських місць меморіальними дошками та пам'ятниками. Під його керівництвом 1956 та 1973 рр. було ребаальзамовано тіло М.І.Пирогова.

У листуванні з М.К.Далем відчувається обізнаність у справах музею та стурбованість його проблемами. Поповнення фондів колекцій, придбання нових картин для експозиції, розміщення картушів з текстами - в усьому він виявляв зацікавленість. В акті від 21 грудня 1962 року "Про обстеження стану музею-садиби М.І.Пирогова та задачі подальшої його діяльності" він чітко визначив першочергові заходи: створити виставку, присвячену 15-річному ювілею музею; придбати картину "Пироговський ферейн"; закінчити створення експозиції аптеки, запросивши кваліфікованого консультанта; доповнити наявність опублікованих праць вченого, замовляючи відсутні у бібліотеках м.Києва; закінчити внутрішній ремонт церкви та розглянути питання щодо аварійності купольної надбудови при вході у церкву та над дзвіницею. Окремо постає питання про здійснення косметичної реставрації тіла М.І.Пирогова у 1963 році. Відзначається також необхідність періодичного проведення тематичних конференцій за участю працівників кафедри історії медицини та організації охорони здоров'я Вінницького медичного інституту імені М.І.Пирогова і членів Київського міського товариства історії медицини. У доповідній записці Міністру охорони здоров'я УРСР від 16 вересня 1969 року М.К.Даль наполягає на необхідності збільшення кількості штатних одиниць, а 1971 року звертається з проханням надати музею до-

даткові кошти для створення постійної лабораторії з метою проведення періодичних ребаальзамувань тіла М.І.Пирогова.

Як свідчать записи книги надходжень, 1960 року за участю М.К.Даля було придбано стародавні меблі для експозиції музею. Ним також оглянуто бюст М.І.Пирогова для пам'ятника, який 1971 року був встановлений у м. Вінниці.

У своїй діяльності Михайло Костянтинівич неодноразово звертався до наукової спадщини М.І.Пирогова, історії його життя. Ним опубліковано: окреме видання "Н. И. Пирогов, его патологоанатомические наблюдения и исследования" (1947 р.); "Жизнь и деятельность Н.И.Пирогова в Киеве" - матеріали наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження М.І.Пирогова (1951 р.); стаття в журналі "Новый хирургический архив" - "Смерть и погребение Н.И.Пирогова" (1956 р.); брошюра "Суждения и замечания Н.И.Пирогова об эпидемических заболеваниях" (1956 р.); "Н.И.Пирогов и Р.Вирхов" - матеріали Союзного з'їзду істориків медицини (1972 р.); "А.Ф.Кони о Н.И.Пирогове" - матеріали наукової конференції, яка відбулась у м.Вінниці і була присвячена 25-річному ювілею Музею-садиби М.І.Пирогова (1972 р.); стаття в журналі "Клиническая хирургия" - "Основное содержание сборника "Николай Иванович Пирогов и его наследие Пироговские съезды. Санкт-Петербург. 1911" (1979 р.); стаття в журналі "Врачебное дело" - "О рекомендациях Н.И.Пирогова при анализе ошибок клинической диагностики" (1978 р.) та стаття в журналі "Клиническая хирургия" - "Здоровье Н.И.Пирогова в различном возрасте и его последняя болезнь" (1981 р.).

Музейні колекції нараховують понад 100 музейних предметів, переданих у фонди Михайлом Костянтинівичем. Серед них особливо цінними є: ніж для розрізання паперу [Експонат... №1582], який свого часу належав М.І.Пирогову; фотопортрет (оригінал) Миколи Івановича, зроблений фотографом Г.Г.Везенбергом у 60-ті роки XIX століття [Експонат... №1140]; стародавній аптечний набір гирок різної ваги [Експонат... №1130].

Сьогодні М.К.Даль вже сам є часткою історії, близько 30 років його немає з нами, але слова "Широ Ваш. М.К.Даль" у привітаннях колективу музею символізують ту епоху і тих людей, які душею і серцем назавжди залишилися у Пироговській скарбниці пам'яті.

Список літератури

Братусь В. Д. Спогади про минуле, погляди на сучасне.- Вінниця: Нова книга, 2007.- 199 с.	раїни. Онкологія.- 2011.- №1.- С.36-37.	М.І.Пирогова № 1582.
Витяг з рішення виконкому Молотовської районної Ради депутатів трудящих від 20 жовтня 1950 р. № 57; УРЕ. - Вид. 2-е.- К., 1979.- Т.3.- С.235.	Гладких П.Ф. Здравоохранение блокадного Ленинграда 1941-1944 гг.- Л., 1985.- 171с.	Наказ від 30 січня 1945 року №33 по евакуаційному госпіталю № 442/1171 м.Ленінград //Особова справа М.К.Даля.- С.11.
Виленский. Ю. Магистраль Зои Бутенко //Медична газета. Здоров'я Ук-	Експонат Національного музею-садиби М.І.Пирогова №1130.	Особова справа М.К.Даля /Особові справи звільнених працівників за 1973 рік //Архів Нац. мед. академії післядипломної освіти імені П.Л.Шупика.
	Експонат Національного музею-садиби	

Стаття надійшла до редакції 09.11.2012 р.